

ԿԱՐԵՆ ԹՈՒՄԱՆՅԱՆ

Բարձրագույն դատական խորհրդի անդամ

«ՄԻՋԱՎԱՅՐԱՅԻՆ ՎՏԱՆԳ» ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՏԵԳՈՐԻԱՅԻ ՏԵՍԱԿԱՆ ԵՎ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հոդվածում ներկայացվում է «միջավայրային վտանգ» (environmental danger) իրավական կատեգորիայի տեսական մշակումը՝ որպես շրջակա միջավայրի իրավունքի ինքնուրույն հասկացական գործիք, որը նախատեսված է կանխարգելիչ իրավական միջամտության գործարկման համար: Ուսումնասիրությունը հիմնված է կանխարգելման և նախագգուշության սկզբունքների դոկտրինալ վերլուծության, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի, Միջազգային արդարադատության դատարանի դիրքորոշումների, ինչպես նաև համեմատական սահմանադրական և օտարերկրյա իրավական պրակտիկայի վրա: Հեղինակը ձևակերպում է «միջավայրային վտանգ» կատեգորիայի սահմանումը, դրա կառուցվածքային տարրերը և տարբերակումը հարակից իրավական հասկացություններից (շրջակա միջավայրի պատճառված վնաս, էկոլոգիական ռիսկ, միջավայրային սպառնալիք): Առանձին ուշադրություն է դարձվում կատեգորիայի նորույթի աստիճանի գիտական հիմնավորմանը՝ ուսումնասիրելով, թե արդյոք համանման հասկացական կառուցվածք արդեն կիրառվել է որևէ երկրի օրենսդրությամբ կամ իրավաբանական գրականությամբ: Հիմնավորվում է, որ նշված կատեգորիայի ներդրումը Հայաստանի Հանրապետության իրավակարգում թույլ կտա գործարկել իրավական մեխանիզմները ռիսկի փութում՝ մինչև անդառնալի վնասի նյութականացումը, ինչը հանդիսանում է մարդու հիմնարար իրավունքների արդյունավետ պաշտպանության և սահմանադրական պարտավորությունների իրականացման անհրաժեշտ տարր:

Հիմնաբառեր. միջավայրային վտանգ, շրջակա միջավայրի իրավունք, կանխարգելման սկզբունք, նախագգուշության սկզբունք, պետության պոզիտիվ պարտավորություններ, էկոլոգիական ռիսկ, ապացուցման բեռ, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան, սահմանադրաիրավական պաշտպանություն, կանխարգելիչ իրավական միջամտություն, իրավահամեմատական վերլուծություն:

Մեթոդներ. Հետազոտության ընթացքում ուսումնասիրվել և վերլուծվել են սահմանադրական և ներպետական իրավական նորմերը, ինչպես նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքը և որոշ այլ երկրների ներպետական օրենսդրությունն ու այն փաստաթղթերը, որոնք կարգավորում են շրջակա միջավայրի քաղաքականությունն ու մարդու իրավունքների պաշտպանությունը: Հետազոտության շրջանակներում կիրառվել են համեմատական իրավական մեթոդը, համակարգային մոտեցումը, ինչպես նաև նկարագրական և մեկնաբանական վերլուծության մեթոդները:

Ներածություն

Ժամանակակից բնապահպանական իրավունքի առաջ կանգնած հիմնարար մարտահրավերներից մեկը իրավական միջամտության ժամանակային հորիզոնի վերանայումն է: Դասական դեպիկտային իրավունքի տրամաբանությունը, որը կառուցված է վնասի փաստի ապացուցման և հետադարձ պատասխանատվության կիրառման վրա, շրջակա միջավայրի պաշտպանության ոլորտում հայտնվում է կառուցվածքային սահմանափակումների առջև: Շրջակա միջավայրին պատ-

ճառվող վնասի կուտակային, լատենտ, անդառնալի և հաճախ գիտականորեն անորոշ բնույթը անհամատեղելի է «վնաս-պատճառահետևանքային կապ-պատասխանատվություն» եռանկյունու մեխանիկական կիրառման հետ:

Այս կառուցվածքային խնդիրը պայմանավորում է իրավագիտական մտածողության հայեցակարգային փոփոխության անհրաժեշտությունը՝ վնասի վրա հիմնված ռեակտիվ մոդելից դեպի ռիսկի վրա հիմնված կանխարգելիչ մոդելի անցում: Այս անցումը ենթադրում է ոչ միայն իրավակարգավորման մեթոդաբանության փոփոխություն, այլև համապատասխան իրավական կատեգորիաների ձևավորում, որոնք կարող են արտացոլել կանխարգելման տրամաբանությունը նորմատիվ մակարդակում:

Սույն հոդվածի շրջանակում առաջարկվում և դոկտրինալ հիմնավորվում է «միջավայրային վտանգ» (environmental danger) իրավական կատեգորիան՝ որպես ինքնուրույն հասկացական գործիք, նախատեսված կանխարգելիչ իրավական միջամտության գործարկման համար: Հետազոտության կենտրոնական թեզն այն է, որ նշված կատեգորիան, ի տարբերություն վնասի հասկացության, գործում է իրավական մեխանիզմի «նախավնասա-

յին» (pre-harm) մակարդակում՝ թույլ տալով իրավական պատասխան ձևավորել այն փուլում, երբ վնասը դեռ չի նյութականացել, սակայն դրա առաջացման հավանականությունը գիտականորեն հիմնավորված է և իրավաբանորեն գնահատելի:

Հետազոտության խնդիրները ներառում են՝ (ա) տարանջատել «միջավայրային վտանգ» կատեգորիան հարակից իրավական հասկացություններից, (բ) բացահայտել դրա կառուցվածքային տարրերը և իրավակիրառման հիմնավորման չափանիշները, (գ) գնահատել կատեգորիայի դոկտրինալ արմատավորումը կանխարգելման և նախազգուշության սկզբունքների, ինչպես նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (այսուհետ՝ Եվրոպական դատարան) նախադեպային իրավունքի շրջանակում, (դ) գիտականորեն ստուգել կատեգորիայի նորույթի աստիճանը՝ վերլուծելով, թե արդյոք և ինչ ձևով նմանատիպ հասկացական լուծումներ արդեն գոյություն ունեն այլ իրավակարգերում, և (ե) ձևակերպել առաջարկություններ տվյալ կատեգորիայի ինտեգրման համար Հայաստանի Հանրապետության իրավակարգում:

Հետազոտության մեթոդաբանական հիմքը կազմված է դոկտրինալ-իրավաբանական, համակարգային-կառուցվածքային, հասկացական վերլուծության և համեմատական իրավաբանական մեթոդներից: Կիրառվում է նաև իրավաբանաբանական մեթոդը՝ կատեգորիայի ինստիտուցիոնալ արդյունավետության գնահատման համար, ինչպես նաև տեքմինաբանական-պատմական վերլուծության մեթոդը՝ կատեգորիայի նորույթի աստիճանի հիմնավորման նպատակով:

Կանխարգելիչ իրավական մտածողության դոկտրինալ հիմքերը

Դեղիկտային մոդելի սահմանափակումները շրջակա միջավայրի իրավունքում

Քաղաքացիական իրավունքում ձևավորված դեղիկտային պատասխանատվության դասական մոդելը կառուցված է մի շարք ենթադրությունների վրա, որոնք բնապահպանական ոլորտում կորցնում են իրենց արդյունավետությունը: Դեղիկտային մոդելը ենթադրում է կոնկրետ նույնականացվող տուժող, անհատապես չափելի վնաս, ուղղակի պատճառահետևանքային կապ վարքագծի և վնասի միջև, ինչպես նաև ապացուցողական բավարար շեմ՝ վնասի ապացուցման համար: Այս նախադրյալները կազմում են մասնավոր իրավունքի տրամաբանական կառուցվածքը, սակայն շրջակա միջավայրի վեճերում դրանք բախվում են համակարգային սահմանափակումների:

Շրջակա միջավայրին պատճառվող վնասի առաջին առանձնահատկությունն այն է, որ այն հաճախ ունի դիֆուզային բնույթ՝ ազդելով անորոշ

կամ լայն շրջանակի անձանց վրա, ներառյալ ապագա սերունդները: Երկրորդ, բնապահպանական վնասը հաճախ կրում է կուտակային բնույթ՝ առաջանալով ոչ թե մեկ առանձին գործունեության անմիջական ազդեցությունից, այլ նույն տարածքում գործող բազմաթիվ աղբյուրների համակցված ազդեցությունից: Երրորդ, շրջակա միջավայրին պատճառվող վնասը հաճախ ունի լատենտ և երկարաժամկետ դրսևորումներ, որոնք կարող են ի հայտ գալ տարիներ կամ տասնամյակներ անց:

Այս առանձնահատկությունները ստեղծում են այնպիսի իրավիճակ, որտեղ դեղիկտային մոդելի կիրառումը հանգեցնում է իրավական պաշտպանության հետաձգման: Քանի դեռ վնասը չի դարձել չափելի, իրավական համակարգը հաճախ չի միջամտում, մինչդեռ բնապահպանական վնասները հաճախ լինում են անվերադարձ կամ դժվար վերականգնվող: Այս պայմաններում «իրական վնասի» ապացուցման պահանջը ոչ թե պաշտպանում է, այլ ուշացնում է իրավական միջամտությունը՝ հակասելով իրավական պետության կանխարգելիչ առաքելությանը:

Կանխարգելման սկզբունքը որպես հասկացական հիմք

Կանխարգելման սկզբունքը (principle of prevention) շրջակա միջավայրի իրավունքի հիմնարար սկզբունքներից է, որի համաձայն իրավական համակարգը պարտավոր է միջամտել ոչ թե միայն վնասի առաջացումից հետո, այլ նաև այն փուլում, երբ առկա է վնասի առաջացման իրական հնարավորություն: Սկզբունքի տրամաբանական հիմքում ընկած է այն գիտակցումը, որ բնապահպանական վնասի մեծ մասը անդառնալի կամ դժվար վերականգնելի է, և իրավական պատասխանատվության հետադարձ կիրառումը չի կարող փոխհատուցել այնպիսի հետևանքները, ինչպիսիք են էկոհամակարգերի փլուզումը, կենսաբազմազանության կորուստը կամ կլիմայական անդառնալի փոփոխությունները:

Միջազգային արդարադատության դատարանը Ուրուգվայ գետի վրայի կաղամախու գործարանների գործով՝ հաստատել է, որ կանխարգելման պարտավորությունը հանդիսանում է միջազգային սովորութային իրավունքի մաս և ներառում է շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման իրականացման պարտադիր պահանջը այն դեպքերում, երբ նախատեսվող գործունեությունը կարող է առաջացնել զգալի անդրսահմանային վնաս: Այսպիսով, կանխարգելման սկզբունքն իր ձևավորման ընթացքում ձեռք է բերել ոչ միայն ուղղորդող, այլ նաև իրավաբանորեն պարտադիր բնույթ:

Նախազգուշության սկզբունքը գիտական

անորոշության պայմաններում

Նախազգուշության սկզբունքը (precautionary principle), իր հերթին, ուժեղացնում է կանխարգելման սկզբունքի գործողությունը գիտական անորոշության պայմաններում: Ռիդի հռչակագրի 15-րդ սկզբունքի համաձայն², «Լուրջ կամ անդառնալի վնասի սպառնալիքի առկայության դեպքում լրիվ գիտական վստահության բացակայությունը չպետք է օգտագործվի որպես հիմք շրջակա միջավայրի դեգրադացիան կանխող ծախսարդյունավետ միջոցները հետաձգելու համար»:

Նախազգուշության սկզբունքի էությունն այն է, որ իրավական միջամտությունը կարող է իրականացվել նույնիսկ այն դեպքերում, երբ վտանգի առաջացման հավանականությունը կամ ծավալը չի կարող ճշգրտորեն չափվել գիտականորեն: Սա հատկապես կարևոր է այն պայմաններում, երբ վտանգի իրականացման ապացուցումը կապահանջեր անդառնալի վնասի առաջացում, ինչը դարձնում է ապացույցի ստացման սպասումը անհամատեղելի շրջակա միջավայրի պաշտպանության նպատակների հետ: Ինչպես ցույց է տալիս գիտական գրականության մեջ արտահայտված մոտեցումը, նախազգուշության սկզբունքը իրավաբանականության հարթությունից աստիճանաբար տեղափոխվել է իրավական պարտադիր նորմերի կարգավիճակի, ինչը հատկապես ընդգծված է եվրոպական և միջազգային բնապահպանական իրավունքի զարգացման մեջ:

Եվրոպական միության իրավակարգում նախազգուշության սկզբունքն ամրագրված է Եվրոպական միության գործունեության մասին պայմանագրի 191(2) հոդվածով³ և մանրամասնված է Եվրոպական հանձնաժողովի կողմից 2000 թվականին ընդունված հաղորդագրությամբ⁴: Հաղորդագրությունը սահմանում է, որ նախազգուշության սկզբունքի կիրառման համար անհրաժեշտ է՝ (ա) հնարավոր վնասակար ազդեցության նույնականացում, (բ) գիտական գնահատում, որը չի կարող տրամադրել բավարար որոշակիություն ռիսկի մասին, և (գ) համապատասխան իրավական միջոցառումների ընտրություն՝ համաչափության, ոչ խտրականության և համահունչության սկզբունքների հիման վրա:

Կանխարգելման և նախազգուշության սկզբունքների համադրությունը ստեղծում է այն դոկտրինալ հիմքը, որի վրա կարող է կառուցվել միջավայրային վտանգի իրավական կատեգորիան: Կանխարգելման սկզբունքը ձևավորում է իրավական միջամտության ընդհանուր նպատակը, իսկ նախազգուշության սկզբունքը՝ դրա կիրառման եղանակը գիտական անորոշության պայմաններում: Միջավայրային վտանգի կատեգորիան հանդիսանում է այս երկու սկզբունքների հասկացական ինտեգրման արդյունք իրավաբանական ձևի

մեջ:

«Միջավայրային վտանգ» իրավական կատեգորիայի սահմանումը և կառուցվածքը

Կատեգորիայի հեղինակային սահմանումը

Հիմնվելով կանխարգելման և նախազգուշության սկզբունքների, ինչպես նաև Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքով ձևավորված դոկտրինալ մոտեցումների վրա՝ առաջարկվում է «միջավայրային վտանգ» իրավական կատեգորիայի հետևյալ սահմանումը:

Միջավայրային վտանգ է համարվում շրջակա միջավայրի վրա ազդեցություն ունեցող գործունեությունից, ծրագրից կամ անգործությունից բխող այնպիսի իրավիճակը, որը դեռևս չի հանգեցրել նյութական վնասի, սակայն առկա գիտական տվյալների հիման վրա պարունակում է շրջակա միջավայրի բաղադրիչների վնասման իրական և էական հավանականություն՝ պայմանավորելով կանխարգելիչ կամ սահմանափակող բնույթի իրավական միջամտության անհրաժեշտությունը:

Տվյալ սահմանումը բաժանվում է չորս փոխկապակցված տարրերի, որոնցից յուրաքանչյուրն ունի ինքնուրույն իրավաբանական նշանակություն և ապացուցողական ծանրաբեռնվածություն: Դրանց համալիր առկայությունը պայմանավորում է կատեգորիայի կիրառելիությունը կոնկրետ իրավիճակում, իսկ որևէ տարրի բացակայությունը՝ կատեգորիայի կիրառման դադարը:

Կատեգորիայի կառուցվածքային տարրերը

Առաջին կառուցվածքային տարրը աղբյուրի առկայությունն է: Միջավայրային վտանգը պետք է բխի կոնկրետ նույնականացելի աղբյուրից՝ գործունեությունից, ծրագրից կամ անգործությունից: Այս տարրը տարբերակում է միջավայրային վտանգը ընդհանուր էկոլոգիական ռիսկից, որն ունի ընդհանուր և համատարած բնույթ: Աղբյուրի նույնականացման պահանջը ապահովում է իրավական որոշակիությունը և թույլ է տալիս սահմանել պատասխանատվության սուբյեկտը:

Երկրորդ տարրը գիտականորեն հիմնավորված հավանականությունն է: Միջավայրային վտանգի առկայության ճանաչումը պետք է հիմնված լինի գիտական ապացույցների վրա, որոնք սահմանում են վնասի առաջացման իրական հնարավորությունը: Այս ապացույցները չպետք է համարվեն վերջնական կամ բացարձակ. ընդհանրապես, նախազգուշության սկզբունքի համաձայն, հավանականության հաստատման համար բավարար է գիտականորեն հիմնավորված, թեկուզ հավանականական, գնահատականը: Այս տարրը պաշտպանում է կատեգորիան կամայական կամ սպեկուլյատիվ կիրառումից:

Երրորդ տարրը վնասի էականությունն է: Մի-

ջավայրային վտանգը կիրառելի է միայն այն դեպքերում, երբ կանխատեսվող վնասը հասնում է որոշակի էականության շեմին: Չնչին կամ տեխնիկապես ընդունելի ազդեցությունները չեն կարող հանդիսանալ կատեգորիայի կիրառման հիմք: Էականության գնահատման չափանիշները ներառում են վնասի ծավալը, դրա անդառնալիության աստիճանը, ազդեցության ենթարկվող անձանց շրջանակը և բնապահպանական արժեքների կարևորությունը:

Չորրորդ տարրը իրավական միջամտության անհրաժեշտությունն է: Կատեգորիայի կիրառման համար անհրաժեշտ է, որ ձևավորված իրավիճակը պահանջի հենց իրավական (ոչ թե գոտ տեխնիկական կամ կամավոր) արձագանք: Այս տարրը արտացոլում է կատեգորիայի գործիքային բնույթը՝ այն գործում է որպես կանխարգելիչ իրավական մեխանիզմների գործարկման հիմք, ուստի ենթադրում է, որ իրավիճակը չի կարող լուծվել առանց իրավական միջամտության:

Տարբերակումը հարակից իրավական հասկացություններից

«Միջավայրային վտանգ» կատեգորիայի ինքնուրույնության հիմնավորման համար անհրաժեշտ է դրա հստակ տարբերակումը հարակից իրավական հասկացություններից: **Առաջին հերթին** այն տարբերվում է «շրջակա միջավայրին պատճառված վնաս» հասկացությունից: Վնասը ենթադրում է արդեն իսկ նյութականացած, իրականացած և չափելի բացասական հետևանք, մինչդեռ վտանգը գործում է վնասի առաջացման փուլում՝ նախորդելով դրան ժամանակային առումով: Այսինքն, վնասը հետադարձ կատեգորիա է, իսկ վտանգը՝ առաջանցիկ: Հատկանշական է, որ նմանատիպ ժամանակային տարանջատում փորձել են իրավականացնել նաև այլ իրավակարգեր՝ մասնավորապես Եվրոպական միության բնապահպանական պատասխանատվության մասին դիրեկտիվում ամրագրված «վնասի անմիջական սպառնալիք» (imminent threat of damage) հասկացության⁵ և Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների դաշնային օրենսդրության «անմիջական և էական վտանգ» (imminent and substantial endangerment) հասկացության միջոցով⁶: Այս երկու հասկացությունների հետ մանրամասն համեմատությունը ներկայացված է սույն հոդվածի 3.4 ենթաբաժնում:

Երկրորդ, միջավայրային վտանգը պետք է տարբերակվի էկոլոգիական ռիսկի հասկացությունից: Ռիսկը ընդհանուր և համատարած կատեգորիա է, որն արտացոլում է վնասի առաջացման ընդհանուր հավանականությունը՝ առանց կոնկրետ աղբյուրի կամ իրավաբանորեն նշանակալի շեմի: Միջավայրային վտանգը, ի տարբերություն ռիսկի, ենթադրում է կոնկրետացված և իրավաբանորեն

գնահատելի իրավիճակ, որի առկայության փաստ պետք է պարունակի աղբյուրի, հավանականության, էականության և իրավական արձագանքի անհրաժեշտության տարրերը:

Երրորդ, միջավայրային վտանգը տարբերվում է «միջավայրային սպառնալիք» (environmental threat) հասկացությունից: Սպառնալիքը ավելի հաճախ կիրառվում է անվտանգության ռիսկուրսում և կրում է քաղաքաբանական բնույթ՝ նկարագրելով պետական, հանրային կամ միջազգային անվտանգության նկատմամբ առկա ընդհանուր մարտահրավերները: Միջավայրային վտանգը, որպես իրավական կատեգորիա, ունի առավել նեղ և տեխնիկական բովանդակություն՝ ուղղված կանխարգելիչ իրավական միջամտության հիմնավորմանը կոնկրետ իրավիճակում:

Կատեգորիայի նորույթի աստիճանը միջազգային իրավական և գիտական գրականությունում

Առաջարկվող կատեգորիայի գիտական արժեքի հիմնավորման կարևոր տարր է հանդիսանում նրա նորույթի աստիճանի ստուգումը՝ պարզելու համար, թե արդյոք «միջավայրային վտանգ» եզրույթը կամ դրան համարժեք հասկացական կառուցվածք արդեն կիրառվել է որևէ երկրի օրենսդրությամբ կամ իրավաբանական գիտության մեջ: Իրականացված համեմատական հետազոտությունը թույլ է տալիս ձևակերպել երկակի եզրահանգում. մի կողմից, «միջավայրային վտանգ» որպես ինքնուրույն, չորս տարրից բաղկացած և քաղաքացիական, վարչական ու քրեական իրավունքի սահմաններով անցնող կատեգորիա ուսումնասիրված աղբյուրներում առանձին ձևակերպված չի հայտնաբերվել. մյուս կողմից, կատեգորիայի հիմքում ընկած գաղափարական տրամաբանությունը՝ իրավական միջամտություն մինչև վնասի նյութականացումը՝ որակավորված հավանականության հիման վրա, ունի մի շարք մասնակի օրենսդրական և դոկտրինալ նախորդներ:

Եվրոպական միության մակարդակում ամենամոտ նախորդը Բնապահպանական պատասխանատվության մասին դիրեկտիվի 2(9)-րդ հոդվածով ամրագրված «վնասի անմիջական սպառնալիք» (imminent threat of damage) հասկացությունն է⁷, որը սահմանվում է որպես բավարար հավանականություն, որ բնապահպանական վնասը կառաջանա մոտ ապագայում: Այս հասկացությունը գործում է հենց այն «նախավմասային» տրամաբանությամբ, որը հիմք է հանդիսանում առաջարկվող կատեգորիայի համար, սակայն դրանից նեղ է կիրառության շրջանակով. այն սահմանափակված է կոնկրետ օպերատորների ֆինանսական պատասխանատվության ռեժիմով և չի տարածվում ընդհանուր վարչական կամ քրեաիրավական կարգավորման վրա:

Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների իրավա-կարգում առավել մոտ ֆունկցիոնալ նմանակը «Սուպերֆանդ» կոչվող դաշնային օրենքի (CERCLA) 106-րդ և 104-րդ հոդվածներով ամրագրված անմիջական և էական վտանգ (imminent and substantial endangerment) հասկացությունն է՝ որի հիման վրա գործադիր և դատական իշխանությունները իրավասու են պահանջել կանխարգելիչ գործողություններ դեռևս մինչև վնասի փաստացի առաջացումը: Դատական պրակտիկայն այս հասկացությունը մեկնաբանել է լայնորեն՝ ընդունելով, որ վտանգը կարող է որակվել անմիջական, նույնիսկ եթե դրա հետևանքը կիրականանա միայն տարիներ անց: Այս մոտեցումը կառուցվածքային առումով համընկնում է առաջարկվող կատեգորիայի երկրորդ տարրի՝ գիտականորեն հիմնավորված հավանականության հետ, սակայն մնում է կապված կոնկրետ վտանգավոր նյութերի արտահոսքի կարգավորման ինստիտուտի հետ և չի ձևակերպվել որպես ընդհանուր իրավական կատեգորիա:

Հետխորհրդային իրավական տարածքում իրավիճակը որակապես այլ է: Ուկրաինայի «Շրջակա բնական միջավայրի պահպանության մասին» օրենքի 69-րդ հոդվածն ուղղակիորեն օգտագործում է «բարձրացված էկոլոգիական վտանգի աղբյուրներ» եզրույթը՝ դրանց տիրապետողների նկատմամբ սահմանելով խստացված պատասխանատվության ռեժիմ, ինչը վկայում է, որ «էկոլոգիական վտանգ» եզրույթն արդեն իսկ գործածվում է որպես օրենսդրական տերմին, թեև առանց ինքնուրույն, համապարփակ սահմանման: Ռուսաստանի Դաշնության «Շրջակա միջավայրի պահպանության մասին» դաշնային օրենքը, իր հերթին, օրենսդրորեն սահմանում է հարակից «էկոլոգիական անվտանգություն» հասկացությունը՝ որպես պաշտպանվածության վիճակ, մինչդեռ «էկոլոգիական վտանգ» եզրույթը շարունակում է մնալ գիտական դոկտրինայի սեփականություն՝ զարգացած մասնավորապես ուկրաինական իրավաբանական և բնապահպանական անվտանգության տեսության շրջանակում՝ առանց միասնական, օրենսդրորեն ամրագրված և չափորոշիչային կառուցվածք ունեցող սահմանման:

Վերջապես, հայեցակարգային մակարդակում «միջավայրային վտանգ» կատեգորիայի տրամաբանությունը հարում է նաև գերմանական քրեական իրավունքի՝ վաղուց հաստատված վտանգավորության հանցակազմերի (Gefährdungsdelikte) տեսությանը¹³, որի համաձայն որոշակի արարքներ քրեականացվում են ոչ թե վնասի փաստացի առաջացման, այլ դրա իրական հավանականության հիմքով: Այս դոկտրինան, թեև ձևավորվել է քրեական իրավունքի ընդհանուր տեսության շրջանակում և ուղղակիորեն չի կիրառվել շրջակա միջավայրի իրավունքի հատուկ կատեգորիա ձևակեր-

պելու համար, հաստատում է, որ իրավական պատասխանատվության կապակցումը վնասի հավանականության, այլ ոչ թե դրա փաստացի նյութականացման հետ, արդեն իսկ ունի հաստատված տեսական հիմք ժամանակակից մայրցամաքային իրավաբանական մտածողության մեջ:

Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ կարելի է եզրակացնել, որ սույն հետազոտության գիտական նորությամբ կայանում է ոչ թե իրավաբանական գիտության համար բացարձակապես անհայտ հասկացության «գյուտի» մեջ, այլ մասնատված, տարբեր իրավակարգերում և տարբեր իրավաճյուղերում (քաղաքացիական պատասխանատվության, վարչական կարգավորման, քրեական իրավունքի) գոյություն ունեցող մասնակի լուծումների առաջին անգամ իրականացված համակարգային սինթեզի մեջ՝ մեկ ինքնուրույն, չորս տարրից բաղկացած և միջճյուղային կիրառելիությամբ օժտված իրավական կատեգորիայի տեսքով: Այս իմաստով «միջավայրային վտանգ» կատեգորիան հանդիսանում է ոչ թե արհեստականորեն ներմուծված օտար փոխառություն, այլ արդեն իսկ գոյություն ունեցող, սակայն մասնատված իրավական փորձի տեսական ընդհանրացում և կառուցվածքային ամրապնդում:

4. Միջավայրային վտանգի կատեգորիայի դոկտրինալ արմատավորումը Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքում

Թեև Եվրոպական դատարանը իր նախադեպային իրավունքում չի օգտագործում «միջավայրային վտանգ» եզրույթը՝ որպես ինքնուրույն իրավական կատեգորիա, դատարանի կողմից մշակված դոկտրինալ մոտեցումները ցույց են տալիս, որ նրա պրակտիկայում փաստացիորեն կիրառվում են այն բաղադրիչները, որոնք կազմում են առաջարկվող կատեգորիայի էությունը: Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի 2-րդ (կյանքի իրավունք) և 8-րդ (անձնական և ընտանեկան կյանքի հարգման իրավունք) հոդվածների մեկնաբանության շրջանակում Եվրոպական դատարանը հետևողականորեն զարգացրել է կանխարգելիչ պաշտպանության դոկտրինը, որը հիմնված է հենց վտանգի հասկացության վրա:

Օներյոլդըզն ընդդեմ Թուրքիայի (Öneryildiz v. Turkey), գործը՝ կանխատեսելի վտանգի դոկտրինը

Օներյոլդըզն ընդդեմ Թուրքիայի (Öneryildiz v. Turkey) գործը¹⁴, որով Մեծ պալատը 2004 թվականի նոյեմբերի 30-ին կայացրել է վճիռ, հանդիսանում է կանխարգելիչ պաշտպանության դոկտրինի հիմնարար նախադեպը: Գործի փաստերը վերաբերում էին Ստամբուլի Ումրանի շրջանի քաղաքային աղբավայրում մեթան գազի պայթյունից առա-

ջացած սողանքին, որի հետևանքով գոհվել էին 39 մարդ: Դատարանը արձանագրել է, որ իշխանությունները նախապես տեղեկացված էին պայթյունի հնարավորության մասին՝ հիմնված գիտական գնահատման վրա, սակայն չէին ձեռնարկել անհրաժեշտ կանխարգելիչ միջոցառումները:

Վճռի դոկտրինալ նշանակությունը կայանում է նրանում, որ Եվրոպական դատարանը ձևակերպել է **երեք հիմնարար չափանիշ** պետության պոզիտիվ պարտավորությունների առկայության գնահատման համար. (ա) **վտանգի կանխատեսելիություն**, որը ենթադրում է, որ վտանգի մասին պետական մարմինները գիտեին կամ պարտավոր էին իմանալ, (բ) **վտանգի իրական լինելը**, որն արտացոլում է գիտականորեն հիմնավորված հնարավորությունը, և (գ) **միջոցների ողջամտություն**, որը գնահատվում է առկա ռեսուրսների և այլ մրցակցող շահերի համատեքստում: Այս չափանիշները փաստացիորեն համընկնում են առաջարկվող «միջավայրային վտանգ» կատեգորիայի կառուցվածքային տարրերի հետ:

Կարևոր է ընդգծել, որ Önerildiz գործում Եվրոպական դատարանի վերլուծությունը հենց վնասի առաջացման փուլի վրա չէր կենտրոնացած, այլ դրան նախորդող ժամանակահատվածի, երբ վտանգն արդեն գոյություն ուներ որպես իրավաբանորեն գնահատելի իրողություն: Հենց այս նախավնասային փուլի համար է ձևավորվել պետության պոզիտիվ պարտավորությունների շրջանակը՝ ուղղված վտանգի կառավարմանը: Այս մոտեցումը հաստատում է, որ Եվրոպական դատարանի դոկտրինը ճանաչում է վտանգի փուլը որպես իրավաբանորեն ինքնուրույն իրավիճակ, որը ենթարկվում է իրավական կարգավորման:

Թաթարն ընդդեմ Ռումինիայի (Tătar v. Romania), գործը՝ նախագգուշության սկզբունքի դատաքննական ճանաչումը

Թաթարն ընդդեմ Ռումինիայի (Tătar v. Romania) գործով¹⁵, որտեղ խնդրո առարկան էր Ռումինիայի Բայա Մարե քաղաքում ոսկու հանքարդյունահանման ընթացքում նատրիումի ցիանիդի օգտագործմամբ առաջացած աղտոտումը, Եվրոպական դատարանը հստակորեն կիրառել է նախագգուշության սկզբունքը՝ որպես պետության պոզիտիվ պարտավորությունների գնահատման չափանիշ: Դատարանը արձանագրել է, որ պետությունը պարտավոր է գործել նախագգուշության սկզբունքի հիման վրա, նույնիսկ եթե գիտական անորոշություն կա վտանգի լրիվ ծավալի վերաբերյալ:

Tătar գործի դոկտրինալ նշանակությունը կայանում է նրանում, որ Եվրոպական դատարանը ճանաչել է, որ **նախագգուշության սկզբունքը** հանդիսանում է Կոնվենցիայով պաշտպանվող իրա-

վունքների մեկնաբանության գործիք, որը պայմանավորում է պետական պարտավորությունների բովանդակությունը գիտական անորոշության պայմաններում: Այսպիսով, Եվրոպական դատարանի մոտեցմամբ, գիտական անորոշությունը չի ազատում պետությանը կանխարգելիչ միջոցառումների իրականացման պարտականությունից: Հակառակը, գիտական անորոշության պայմաններում պետության պոզիտիվ պարտավորությունները ուժեղանում են:

Այս մոտեցումը անմիջականորեն հաստատում է առաջարկվող միջավայրային վտանգե կատեգորիայի դոկտրինալ հիմնավորվածությունը: Միջավայրային վտանգի կիրառման համար չի պահանջվում, որ վնասի առաջացման հավանականությունը լինի գիտականորեն վերջնականապես հաստատված. բավարար է, որ առկա լինեն գիտականորեն հիմնավորված տվյալներ վնասի առաջացման իրական հնարավորության մասին:

Բուդաևան և այլք ընդդեմ Ռուսաստանի (Budayeva and Others v. Russia) և բնական աղետների կանխարգելումը

Բուդաևան և այլք ընդդեմ Ռուսաստանի (Budayeva and Others v. Russia), գործում¹⁶, որը վերաբերում էր Ռուսաստանի Տիրնյաուզ քաղաքում ցեխածորանով առաջացած մարդկային զոհերին, Եվրոպական դատարանը հստակեցրել է պետության պոզիտիվ պարտավորությունների շրջանակը բնական աղետների ենթատեքստում: Դատարանը արձանագրել է, որ պետությունը չի կարող ենթարկվել պատասխանատվության յուրաքանչյուր բնական աղետի համար, սակայն պարտավոր է իրականացնել կանխատեսելի վտանգների արդյունավետ մոնիտորինգ և ձեռնարկել ողջամիտ կանխարգելիչ միջոցառումներ:

Budayeva գործի նշանակությունը կայանում է նրանում, որ դատարանը ընդարձակել է վտանգի կատեգորիայի կիրառման շրջանակը՝ ներառելով նաև բնական ծագման ռիսկերը, ինչպիսիք են ցեխածորանները, սողանքները, ջրհեղեղները: Այս ընդարձակումը ցույց է տալիս, որ միջավայրային վտանգի կատեգորիան չի սահմանափակվում միայն մարդածին վտանգների շրջանակում, այլ տարածվում է նաև բնական ծագման իրավիճակների վրա, որոնք պայմանավորված են պետական կառավարման թերություններով:

Շվեյցարիայի տարեց կանանց՝ հանուն կլիմայի առողջապահության և այլք ընդդեմ Շվեյցարիայի (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland) գործը՝ կլիմայական վտանգի ճանաչումը

Շվեյցարիայի տարեց կանանց՝ հանուն կլի-

մայի առցիացիան և այլք ընդդեմ Շվեյցարիայի (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland) գործով¹⁷, որով Մեծ պալատը 2024 թվականի ապրիլի 9-ին կայացրել է վճիռ, Եվրոպական դատարանը էապես ընդարձակել է վտանգի կատեգորիայի կիրառման ժամանակային հորիզոնը՝ ընդգրկելով կլիմայական փոփոխությունների երկարաժամկետ ռիսկերը: Դատարանը հաստատել է, որ կլիմայական վտանգները, որոնք առանձին վերցված կարող են ունենալ ցածր անհատական ազդեցություն, սակայն կուտակային և գլոբալ մակարդակում առաջացնում են համակարգային ռիսկեր, մտնում են Կոնվենցիայի 2-րդ և 8-րդ հոդվածներով պաշտպանվող իրավունքների շրջանակում:

Այս վճռի դոկտրինալ նշանակությունը կայանում է մի քանի հարթության մեջ: Առաջին, դատարանը հստակեցրեց, որ վտանգի կատեգորիան կիրառելի է նաև այն իրավիճակներում, որտեղ վնասի դրսևորումը կրում է երկարաժամկետ և կուտակային բնույթ: Երկրորդ, դատարանը ճանաչեց, որ պետության պոզիտիվ պարտավորությունները ներառում են ոչ միայն կոնկրետ վտանգների կանխարգելումը, այլ նաև համակարգային քաղաքականության մշակումը՝ ուղղված կլիմայական ռիսկերի մեղմացմանը: Երրորդ, դատարանը հստակեցրեց ապացուցման բեռի վերաբաշխման սկզբունքը՝ պետության վրա դնելով իր կանխարգելիչ գործողությունների բավարարության հիմնավորման պարտականությունը:

Այսպիսով, Verein KlimaSeniorinnen վճիռը հաստատում է, որ ժամանակակից եվրոպական մարդու իրավունքների իրավակարգում միջավայրային վտանգի կատեգորիան ստացել է ընդարձակ դոկտրինալ ճանաչում՝ ընդգրկելով ինչպես տեղային ու անմիջական, այնպես էլ գլոբալ ու երկարաժամկետ վտանգները:

5. «Միջավայրային վտանգ» կատեգորիայի գործնական նշանակությունը

Ապացուցման բեռի վերաբաշխման հիմքի ձևավորումը

«Միջավայրային վտանգ» կատեգորիայի առաջին գործնական նշանակությունը կայանում է ապացուցման բեռի վերաբաշխման հիմքի ձևավորման մեջ: Բնապահպանական վեճերում տուժող կողմը հաճախ գրկված է բավարար գիտական, տեխնիկական և տեղեկատվական ռեսուրսներից՝ վնասի կամ պատճառահետևանքային կապի լիարժեք ապացուցման համար: Մինչդեռ տնտեսավարող սուբյեկտները կամ պետական մարմինները տիրապետում են արտանետումների, մոնիթորինգի, ռիսկերի գնահատման և թույլտվությունների վերաբերյալ առաջնային տվյալներին:

Միջավայրային վտանգի կատեգորիայի կիրառումը թույլ է տալիս փոխակերպել ապացուցողական դիմամիկան: Հայցվորի վրա դրվում է առավել բեռնաբեռ՝ ապացուցել վտանգի առկայության հիմնավոր նախադրյալները (աղբյուրի առկայություն, գիտականորեն հիմնավորված հավանականություն, էականության ողջամիտ ակնկալիք), իսկ պատասխանողի վրա է անցնում պարտականությունը հիմնավորելու, որ իր կողմից ձեռնարկվել են բոլոր ողջամիտ կանխարգելիչ միջոցառումները: Այս վերաբաշխումը համապատասխանում է Verein KlimaSeniorinnen վճռով հաստատված սկզբունքին և ապահովում է բնապահպանական արդարադատության փաստացի հասանելիությունը:

Ժամանակավոր պաշտպանության միջոցների կիրառման հիմնավորում

Կատեգորիայի երկրորդ գործնական նշանակությունը կապված է ժամանակավոր պաշտպանության միջոցների կիրառման հնարավորության ընդարձակման հետ: Դատավարական իրավունքում ժամանակավոր միջոցների կիրառման հիմնավորման համար սովորաբար պահանջվում է ապացույց, որ առկա է իրավունքի խախտման իրական վտանգ, և որ վերջնական որոշման սպասումը կհանգեցնի անդառնալի հետևանքների:

Միջավայրային վտանգի կատեգորիան ուղղակիորեն ապահովում է այս երկու տարրերը: Կատեգորիայի կիրառման հիմնավորման փաստն ինքնին հաստատում է, որ առկա է գիտականորեն հիմնավորված և իրավաբանորեն գնահատելի վտանգ, որի իրականացումը կարող է հանգեցնել անդառնալի վնասի: Հետևաբար, դատարանները ստանում են համակարգված և կանխատեսելի դոկտրինալ հենք՝ ժամանակավոր արգելանքների, գործունեության կասեցումների կամ այլ ապահովման միջոցների կիրառման համար: Սա հատկապես կարևոր է խոշոր արդյունաբերական, հանքարդյունահանման, ենթակառուցվածքային նախագծերի դեպքում, որտեղ վերջնական դատական ակտի կայացման ուշացումը կարող է ստեղծել անվերականգնելի վնաս:

Կանխարգելիչ վարչական որոշումների իրավական հիմքը

Կատեգորիայի երրորդ գործնական նշանակությունը կայանում է վարչական մարմինների կողմից կանխարգելիչ որոշումների ընդունման իրավական հիմքի ձևավորման մեջ: Գործող ոլորտային իրավակարգում վարչական որոշումները հաճախ կարող են ընդունվել միայն օրենսդրորեն հստակ սահմանված հանգամանքների առկայության դեպքում: Շրջակա միջավայրի ոլորտում սա հաճախ նշանակում է, որ վարչական միջամտությունը հնարավոր է միայն արդեն իսկ առաջացած խախտման փաստով՝ թողնելով անարձագանք այն

իրավիճակները, որտեղ վնասը դեռ չի դրսևորվել, սակայն դրա հավանականությունը բարձր է:

Միջավայրային վտանգի կատեգորիայի օրենսդրական ամրագրումը ստեղծում է վարչական միջամտության ինքնուրույն իրավական հիմք: Կանխատեսելի վտանգի առկայության դեպքում վարչական մարմինը ձեռք է բերում լիազորություն իրականացնելու համապատասխան կանխարգելիչ գործողություններ՝ թույլտվությունների վերանայում, լրացուցիչ պայմանների սահմանում, գործունեության սահմանափակում կամ կասեցում: Այսպիսի մոտեցումը ուժեղացնում է վարչական իրավունքի կանխարգելիչ գործառնությունը և ստեղծում է իրավական որոշակիություն՝ թե կարգավորիչի, և թե կարգավորվող սուբյեկտների համար:

Քրեական պատասխանատվության կանխարգելիչ ուղղվածությունը

Կատեգորիայի չորրորդ գործնական նշանակությունը կապված է քրեական իրավունքի կանխարգելիչ ուղղվածության ուժեղացման հետ: Բնապահպանական հանցագործությունների դասական մոդելը հիմնված է վնասի փաստի վրա. քրեական պատասխանատվությունը հիմնականում առաջանում է արդեն իսկ պատճառված էկոլոգիական վնասի դեպքում: Այս մոտեցումը, սակայն, անարդյունավետ է այն դեպքերում, երբ վնասը դեռ չի նյութականացել, սակայն գործունեությունը ստեղծում է դրա առաջացման մեծ հավանականություն:

Միջավայրային վտանգի կատեգորիայի ինտեգրումը քրեական իրավունքում թույլ է տալիս ձևակերպել «բնապահպանական էական վտանգի» հանցակազմ, որը կարող է կիրառվել նույնիսկ վնասի առաջացումից առաջ՝ բարձր ռիսկայնության գործունեության դեպքերում: Այս մոտեցումը համահունչ է ժամանակակից եվրոպական ուղղություններին և, մասնավորապես, Եվրոպական միության 2024/1203 դիրեկտիվին¹⁸, որով ընդարձակվել է բնապահպանական հանցագործությունների շրջանակը՝ ներառելով այնպիսի գործողություններ, որոնք ստեղծում են շրջակա միջավայրի էական վնասի առաջացման հնարավորություն: Ինչպես նշվեց 3.4 ենթաբաժնում, այս մոտեցումը գաղափարական առումով հարում է նաև գերմանական քրեական իրավունքի վտանգավորության հանցակազմերի հաստատված տեսությանը, ինչը հավելյալ վկայում է կատեգորիայի դոկտրինալ կայունության մասին:

6. «Միջավայրային վտանգ» կատեգորիայի ինտեգրման հնարավորությունները Հայաստանի Հանրապետության իրավակարգում

Սահմանադրաիրավական հիմքերը

Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադ-

րության 12-րդ հոդվածով¹⁹ ամրագրված շրջակա միջավայրի պահպանության և կայուն զարգացման սկզբունքները ստեղծում են անհրաժեշտ սահմանադրաիրավական հիմքը «միջավայրային վտանգ» կատեգորիայի ինտեգրման համար: Հոդվածի համաձայն՝ պետությունը պարտավոր է ապահովել շրջակա միջավայրի պահպանությունը, բարելավումը և վերականգնումը՝ ղեկավարվելով կայուն զարգացման սկզբունքով և հաշվի առնելով պատասխանատվությունը ապագա սերունդների առջև:

Կայուն զարգացման սկզբունքը ենթադրում է, որ պետական քաղաքականությունը պետք է հաշվի առնի ոչ միայն ներկա, այլ նաև ապագա հետևանքները: Ապագա սերունդների առջև պատասխանատվության սահմանադրական գաղափարը ուղղակիորեն քիչեցնում է կանխարգելիչ իրավական մոտեցման անհրաժեշտությունը, քանի որ ապագա սերունդների շահերը կարող են պաշտպանվել միայն այն պայմաններում, երբ իրավական համակարգը գործում է ոչ թե արձագանքելով արդեն իսկ պատճառված վնասին, այլ կանխարգելելով դրա առաջացումը:

Այսպիսով, «միջավայրային վտանգ» կատեգորիայի ինտեգրումը հայ իրավակարգում ոչ թե հակասում է գործող սահմանադրական կարգին, այլ ընդհակառակը՝ բխում է դրա արժեքային հիմքերից և հանդիսանում է Սահմանադրության 12-րդ հոդվածի գործառնության իրականացման իրավական գործիք:

Քաղաքացիական իրավունքում ինտեգրման հնարավորությունները

Քաղաքացիական իրավունքի շրջանակում միջավայրային վտանգի կատեգորիան կարող է ինտեգրվել երկու հիմնական ուղղությամբ: Առաջին հերթին, անհրաժեշտ է Քաղաքացիական օրենսգրքում ամրագրել «շրջակա միջավայրին պատճառված վնաս» հասկացությունը՝ որպես բնապահպանական դեղիկտային պատասխանատվության ինքնուրույն իրավական հիմք, որը ներառում է ոչ միայն արդեն առաջացած նյութական վնասը, այլ նաև ապագա վնասի իրական վտանգ պարունակող իրավիճակները:

Երկրորդ, անհրաժեշտ է ձևավորել պաշտպանական հայցերի (preventive injunctions) ինստիտուտը, որը հնարավորություն կտա բնապահպանական կազմակերպություններին և շահագրգիռ անձանց դիմել դատարան՝ պահանջելով կանխարգելիչ գործողությունների կատարում կամ վտանգավոր գործունեության դադարեցում, նույնիսկ եթե վնասը դեռ չի նյութականացել: Այսպիսի հայցերի հիմնավորման համար բավարար կլինի միջավայրային վտանգի առկայության ապացուցումը՝

առանց վնասի փաստի ապացուցման պարտադիր պահանջի: Ինչպես ցույց տվեց 3.4 ենթաբաժնում իրականացված համեմատական վերլուծությունը, մնամատիպ լուծում արդեն կիրառվում է Ուկրաինայի իրավակարգում՝ բարձրացված էկոլոգիական վտանգի աղբյուրների ինստիտուտի միջոցով, ինչը կարող է ծառայել որպես օգտակար համեմատական հենակետ հայաստանյան կարգավորման մշակման համար:

Վարչական իրավունքում ինտեգրման հնարավորությունները

Վարչական իրավունքի շրջանակում միջավայրային վտանգի կատեգորիան կարող է ինտեգրվել «Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման և փորձաքննության մասին»²⁰ Հայաստանի Հանրապետության օրենքի՝ կատարելագործման միջոցով: Հատկապես կարևոր է, որ ՇՄԱԳ-ի ընթացակարգերում ամրագրվի կանխարգելման սկզբունքը՝ որպես ազդեցության գնահատման հիմնական մեթոդաբանական չափանիշ, և սահմանվի, որ նախագուշտության սկզբունքը կիրառելի է գիտական անորոշության պայմաններում:

Բացի այդ, անհրաժեշտ է վարչական մարմիններին վերապահել հստակ լիազորություններ՝ թույլտվությունների վերանայման, լրացուցիչ պայմանների սահմանման և գործունեության սահմանափակման ուղղությամբ՝ միջավայրային վտանգի առկայության հիմնավոր դեպքերում: Այս լիազորությունների իրականացման ընթացքում պետք է պահպանվեն վարչական իրավունքի համաչափության, ոչ խտրականության և կանխատեսելիության սկզբունքները:

Քրեական իրավունքում ինտեգրման հնարավորությունները

Քրեական իրավունքի շրջանակում միջավայրային վտանգի կատեգորիայի ինտեգրումը պահանջում է երկու ուղղության աշխատանք: Առաջին հերթին, անհրաժեշտ է Քրեական օրենսգրքում սահմանել «բնապահպանական էական վտանգ» հասկացությունը՝ որպես բնապահպանական հանցագործությունների որակական չափանիշ: Այս հասկացությունը պետք է ներառի ինչպես արդեն իսկ պատճառված վնասի էականությունը, այնպես էլ վնասի առաջացման բարձր հավանականությունը:

Երկրորդ, անհրաժեշտ է վերանայել էկոցիդի հանցակազմը՝ ընդարձակելով դրա կիրառման շրջանակը՝ ներառելով նաև շրջակա միջավայրին ծանր, լայն տարածում ունեցող կամ երկարատև վնաս պատճառելու բարձր հավանականություն պարունակող գործողությունները: Այս մոտեցումը համապատասխանում է էկոցիդի հայեցակարգի

ժամանակակից միջազգային ընկալմանը և թույլ կտա ուժեղացնել շրջակա միջավայրի քրեաիրավական պաշտպանության կանխարգելիչ ուղղվածությունը:

Եզրակացություն

Իրականացված վերլուծությունը հնարավորություն տվեց հիմնավորել միջավայրային վտանգի իրավական կատեգորիայի դոկտրինալ արժեքավորությունը և գործնական նշանակությունը: Կատեգորիան, որպես կանխարգելման և նախագուշտության սկզբունքների հասկացական ինտեգրման արտահայտություն, թույլ է տալիս լրացնել իրավական ձևավորման այն բացը, որը գոյություն ունի վնասի և ընդհանուր էկոլոգիական ռիսկի կատեգորիաների միջև:

Հետազոտության հիմնական եզրահանգումները կարելի է ձևակերպել հետևյալ կերպ: Առաջին, «միջավայրային վտանգ» կատեգորիան չի հանդիսանում զուտ տեսական գործիք, այլ ձեռք է բերում փաստացի դոկտրինալ ճանաչում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքում: Öneriildiz, Tatar, Budayeva, Verein KlimaSeniorinnen գործերը հաստատում են, որ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի ձևավորած նախադեպային իրավունքը վկայում է, որ դրանում արդեն իսկ արտացոլված են և կիրառվում են այն կառուցվածքային տարրերը, որոնք կազմում են առաջարկվող սահմանադրաիրավական կատեգորիայի հիմքը:

Երկրորդ, կատեգորիայի կառուցվածքը՝ կազմված չորս տարրերից (աղբյուր, գիտականորեն հիմնավորված հավանականություն, էականություն, իրավական միջամտության անհրաժեշտություն), ապահովում է դրա կիրառման իրավական որոշակիությունը: Այս կառուցվածքը պաշտպանում է կատեգորիան կամայական կիրառումից և միաժամանակ ստեղծում է հստակ ապացուցողական չափանիշներ:

Երրորդ, իրականացված համեմատական-տեքստուրալ բանական հետազոտությունը ցույց տվեց, որ «միջավայրային վտանգ» որպես ինքնուրույն, չորս տարրից բաղկացած և միջնուղային կիրառելիությամբ օժտված իրավական կատեգորիա ուսումնասիրված իրավակարգերում առանձին ձևակերպված չի հայտնաբերվել, մինչդեռ դրա գաղափարական տրամաբանությունը ունի մասնակի արտահայտություն Եվրոպական միության «վնասի անմիջական սպառնալիք», Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների «անմիջական և էական վտանգ», ինչպես նաև հետխորհրդային իրավակարգերում գործածվող «էկոլոգիական վտանգ» հասկացությունների միջոցով: Սա թույլ է տալիս սահմանել հետազոտության գիտական նպաստը որպես մասնատված իրավական լուծումների առաջին համա-

կարգային սինթեզ մեկ ինքնուրույն կատեգորիայի տեսքով, այլ ոչ թե որպես իրավաբանական գիտության համար նախկինում բացարձակապես անհայտ հասկացության ձևակերպում:

Չորրորդ, կատեգորիայի գործնական նշանակությունը դրսևորվում է չորս ուղղությամբ՝ ապացուցման բեռի վերաբաշխման հիմքի ձևավորում, ժամանակավոր պաշտպանության միջոցների կիրառման հիմնավորում, կանխարգելիչ վարչական որոշումների իրավական հիմքի ստեղծում և քրեական պատասխանատվության կանխարգելիչ ուղղվածության ուժեղացում: Այս չորս ուղղությունները միասին ձևավորում են շրջակա միջավայրի պաշտպանության կանխարգելիչ իրավական մոդելը:

Հինգերորդ, Հայաստանի Հանրապետության իրավակարգի համար «միջավայրային վտանգ» կատեգորիայի ինտեգրումը հանդիսանում է ոչ թե օտար իրավական փոխանցում, այլ Սահմանադրության 12-րդ հոդվածով ամրագրված կայուն զարգացման և միջսերնդային պատասխանատվության սկզբունքների գործառնության իրականացման բնական արդյունք: Կատեգորիայի օրենսդրական ամրագրումը կարող է իրականաց-

վել քաղաքացիական, վարչական և քրեական իրավունքի շրջանակում՝ համալիր և համակարգված մոտեցմամբ՝ հենվելով նաև ուսումնասիրված արտասահմանյան փորձի (մասնավորապես՝ ուկրաինական բարձրացված վտանգի աղբյուրների ինստիտուտի և եվրոպական «վնասի անմիջական սպառնալիք» հասկացության) վրա:

Այսպիսով, «միջավայրային վտանգ» իրավական կատեգորիան, լինելով տեսական մշակման և միջազգային փորձի համակարգային սինթեզի արդյունք, ձեռք է բերում գործնական գործիքային նշանակություն շրջակա միջավայրի պաշտպանության ժամանակակից համակարգում: Դրա ինտեգրումը Հայաստանի Հանրապետության իրավակարգում կնպաստի մարդու հիմնարար իրավունքների առավել արդյունավետ պաշտպանությանը, պետության սահմանադրական պարտավորությունների գործնական իրականացմանը և բնապահպանական արդարադատության կանխարգելիչ ուղղվածության ուժեղացմանը:

¹ Տե՛ս, Ուրուգվայ գետի վրայի կաղամախու գործարանների գործը (Արգենտինա ընդդեմ Ուրուգվայի) (Pulp Mills on the River Uruguay, Argentina v. Uruguay), Միջազգային արդարադատության դատարանի վճիռ, ICJ Reports 2010, էջ 14, կետեր 101, 204:

² Տե՛ս, Շրջակա միջավայրի և զարգացման մասին Ռիոյի հռչակագիր (Rio Declaration on Environment and Development), ՄԱԿ-ի փաստաթուղթ A/CONF.151/26 (h. I), 1992 թ. օգոստոսի 12, 15-րդ սկզբունք:

³ Տե՛ս, Եվրոպական միության գործունեության մասին պայմանագիր (Treaty on the Functioning of the European Union), 191(2)-րդ հոդված, պաշտոնական տեղեկագիր՝ OJ C 326, 26.10.2012:

⁴ Տե՛ս, Եվրոպական հանձնաժողովի հաղորդագրությունը նախագուշտության սկզբունքի մասին (Communication from the Commission on the precautionary principle), COM(2000) 1 final, 2000 թ. փետրվարի 2:

⁵ Տե՛ս, Եվրոպական խորհրդարանի և խորհրդի 2004 թվականի ապրիլի 21-ի 2004/35/ԵՀ դիրեկտիվը՝ բնապահպանական պատասխանատվության մասին՝ բնապահպանական վնասի կանխարգելման և վերացման վերաբերյալ (Directive 2004/35/EC of the European Parliament and of the Council of 21 April 2004 on environmental liability with regard to the prevention and remedying of environmental damage), OJ L 143, 30.4.2004, էջ 56-75, հոդված 2(9): Դիրեկտիվը «վնասի անմիջական սպառնալիք (imminent threat of damage) եզրույթը սահմանում է որպես լրավարար հավանականություն, որ բնապահպանական վնասը կառաջանա մոտ ապագայում»:

⁶ Տե՛ս, Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների 1980 թվականի Շրջակա միջավայրի համալիր արձագանքման, փոխհատուցման և պատասխանատվության մասին օրենքը (Comprehensive Environmental Response, Compensation, and Liability Act, CERCLA), 42 U.S.C. § 9606 (§ 106): Նորմը դաշնային գործադիր իշխանությանը լիազորում է շուրջ միջոցներ ձեռնարկել, երբ առկա է «անմիջական և էական վտանգ հանրային առողջության, բարեկեցության կամ շրջակա միջավայրի համար» (imminent and substantial endangerment to the public health or welfare or the environment)՝ վտանգավոր նյութի փաստացի կամ սպառնացող արտահոսքի հետևանքով:

⁷ Եվրոպական խորհրդարանի և խորհրդի 2004 թվականի ապրիլի 21-ի 2004/35/ԵՀ դիրեկտիվը՝ բնապահպանական պատասխանատվության մասին (Directive 2004/35/EC of the European Parliament and of the Council on environmental liability with regard to the prevention and remedying of environmental damage), OJ L 143, 30.4.2004, էջ 56-75:

⁸ Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների 1980 թվականի Շրջակա միջավայրի համալիր արձագանքման, փոխհատուցման և պատասխանատվության մասին օրենքը՝ CERCLA (Comprehensive Environmental Response, Compensation, and Liability Act), 42 U.S.C. §§ 9601-9675:

⁹Տե՛ս, Ուիլյամ Ջ. Մյուրտայի գործը (United States v. Murtha), 697 F. Supp. 89, 96 (D. Conn. 1988); Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներ ընդդեմ «Քոնսերվեյշն Բեմիքլ» ընկերության (United States v. Conservation Chemical Co.), 619 F. Supp. 162, 193-194 (W.D. Mo. 1985): Դատարանները «անմիջական» (imminent) եզրույթը մեկնաբանել են լայնորեն՝ նշելով, որ վտանգը կարող է որակվել իբրև անմիջական մաս այն դեպքում, երբ դրա հետևանքը կարող է նյութականացվել միայն տարիներ անց, եթե վտանգը ստեղծող գործոնները արդեն իսկ առկա են:

¹⁰Տե՛ս, Ուկրաինայի «Շրջակա բնական միջավայրի պահպանության մասին» օրենք (Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища»), 1991 թ. հունիսի 25-ի թիվ 1264-XII, հոդված 69: Նորմն օգտագործում է «բարձրացված էկոլոգիական վտանգի աղբյուրներ» (джерела підвищеної екологічної небезпеки) եզրույթը՝ դրանց տիրապետողների վրա դնելով վնասի հատուցման խստացված (ամենդսունակությունից անկախ) պատասխանատվություն՝ ի մասնություն քաղաքացիական իրավունքում առավել բարձր վտանգի աղբյուրի ինստիտուտի:

¹¹Տե՛ս, Ռուսաստանի Դաշնության «Շրջակա միջավայրի պահպանության մասին» դաշնային օրենք (Федеральный закон «Об охране окружающей среды»), 2002 թ. հունվարի 10-ի թիվ 7-ФЗ, 1-ին հոդված: Օրենքը սահմանում է «էկոլոգիական անվտանգություն» (экологическая безопасность) հասկացությունը՝ որպես բնական միջավայրի և մարդու կենսական շահերի պաշտպանվածության վիճակ հնարավոր բացասական ազդեցություններից, մինչդեռ «էկոլոգիական վտանգ» (экологическая опасность) եզրույթը մնում է առանց միասնական օրենսդրական սահմանման՝ գործածվելով հիմնականում գիտական ռոկարիմայում:

¹²Տե՛ս, Կաչինսկի, Ա. Բ. (Качинский, А. Б.) Ուկրաինայի էկոլոգիական անվտանգությունը՝ բարելավման հեռանկարների համակարգային վերլուծություն (Екологічна безпека України: системний аналіз перспектив покращення). Կիև. Ազգային ռազմավարական հետազոտությունների ինստիտուտ (НІСД), 2001, 312 էջ:

¹³Տե՛ս, Ռոքսին, Կ., Գրեկո, Լ. (Roxin, C., & Greco, L.) Քրեական իրավունք՝ ընդհանուր մաս, հատոր I (Strafrecht Allgemeiner Teil, Band I), 5-րդ հրատ. Մյունխեն. C.H. Beck, 2020, § 11-րդ բաժին՝ վերացական և կոնկրետ վտանգավորության հանցակազմերի (abstrakte und konkrete Gefährdungsdelikte) տեսության վերաբերյալ:

¹⁴Տե՛ս, Օներյուլդզն ընդդեմ Թուրքիայի (Öneryildiz v. Turkey) [Մեծ պալատ], գանգատ թիվ 48939/99, ECHR 2004-XII, կետեր 89-90:

¹⁵Տե՛ս, Տատարն ընդդեմ Ռումինիայի (Tătar v. Romania), գանգատ թիվ 67021/01, 2009 թ. հունվարի 27, կետեր 109-112, 120:

¹⁶Տե՛ս, Բուդայևա և այլք ընդդեմ Ռուսաստանի (Budayeva and Others v. Russia), գանգատներ թիվ 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02 և 15343/02, 2008 թ. մարտի 20:

¹⁷Տե՛ս, «Շվեյցարիայի Կլիմայական Տարեց Կանանց Միություն» և այլք ընդդեմ Շվեյցարիայի (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland) [Մեծ պալատ], գանգատ թիվ 53600/20, 2024 թ. ապրիլի 9:

¹⁸Տե՛ս, Եվրոպական խորհրդարանի և խորհրդի 2024 թվականի ապրիլի 11-ի (ԵՄ) 2024/1203 դիրեկտիվը՝ շրջակա միջավայրի քրեաիրավական պաշտպանության մասին (Directive (EU) 2024/1203 of the European Parliament and of the Council of 11 April 2024 on the protection of the environment through criminal law), OJ L, 2024/1203, 30.4.2024:

¹⁹Տե՛ս, Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն, 12-րդ հոդված, փոփոխություններով՝ ընդունված 06.12.2015 թ.:

²⁰Տե՛ս, «Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման և փորձաքննության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենք, ընդունված 21.06.2014 թ., ՀՕ-110-Ն:

Օգտագործված աղբյուրների ցանկ

Իրավական ակտեր և միջազգային փաստաթղթեր

1. Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրություն, փոփոխություններով՝ ընդունված 06.12.2015 թ.:
2. «Շրջակա միջավայրի վրա ազդեցության գնահատման և փորձաքննության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենք, ընդունված 21.06.2014 թ., ՀՕ-110-Ն:
3. Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիա (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms), 1950 թ. նոյեմբերի 4, ETS No. 5:
4. Շրջակա միջավայրի հարցերով տեղեկատվության մատչելիության, որոշումների կայացման գործընթացին հանրության մասնակցության և արդարադատության մատչելիության մասին կոնվենցիա, Օրինուի կոնվենցիա (Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters, Aarhus Convention), 1998 թ. հունիսի 25, 2161 UNTS 447:
5. Շրջակա միջավայրի և զարգացման մասին Ռիոյի հռչակագիր (Rio Declaration on Environment and Development), ՄԱԿ-ի փաստաթուղթ A/CONF.151/26 (h. I), 1992 թ. օգոստոսի 12:
6. Եվրոպական միության գործունեության մասին պայմանագիր (Treaty on the Functioning of the European Union), պաշտոնական տեղեկագիր՝ OJ C 326, 26.10.2012:
7. Եվրոպական հանձնաժողովի հաղորդագրությունը նախազգուշության սկզբունքի մասին (Communication from the Commission on the precautionary principle), COM(2000) 1 final, 2000 թ. փետրվարի 2:
8. Եվրոպական խորհրդարանի և խորհրդի 2004 թվականի ապրիլի 21-ի 2004/35/ԵՀ դիրեկտիվը՝ բնապահպանական պատասխանատվության մասին (Directive 2004/35/EC of the European Parliament and of the

Council on environmental liability with regard to the prevention and remedying of environmental damage), OJ L 143, 30.4.2004, էջ 56-75:

9. Եվրոպական խորհրդարանի և խորհրդի 2024 թվականի ապրիլի 11-ի (ԵՄ) 2024/1203 դիրեկտիվը՝ շրջակա միջավայրի քրեաիրավական պաշտպանության մասին (Directive (EU) 2024/1203 of the European Parliament and of the Council on the protection of the environment through criminal law), OJ L, 2024/1203, 30.4.2024:

10. Ամերիկայի Միացյալ Նահանգների 1980 թվականի Շրջակա միջավայրի համալիր արձագանքման, փոխհատուցման և պատասխանատվության մասին օրենքը՝ CERCLA (Comprehensive Environmental Response, Compensation, and Liability Act), 42 U.S.C. §§ 9601-9675:

11. Ռուսաստանի Դաշնության Շրջակա միջավայրի պահպանության մասին ռազմային օրենք (Федеральный закон «Об охране окружающей среды»), 2002 թ. հունվարի 10-ի թիվ 7-Փ3:

12. Ուկրաինայի «Շրջակա բնական միջավայրի պահպանության մասին» օրենք (Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища»), 1991 թ. հունիսի 25-ի թիվ 1264-XII:

13. Գերմանիայի Դաշնային Հանրապետության Քրեական օրենսգիրք (Strafgesetzbuch, StGB), §§ 324-330d բաժինը՝ շրջակա միջավայրի դեմ ուղղված հանցագործությունների մասին (Straftaten gegen die Umwelt):

Գատական ակտեր

1. Օներյըլդըզն ընդդեմ Թուրքիայի (Öneryıldız v. Turkey) [Մեծ պալատ], գանգատ թիվ 48939/99, ECHR 2004-XII:

2. Տատարն ընդդեմ Ռումինիայի (Tătar v. Romania), գանգատ թիվ 67021/01, 2009 թ. հունվարի 27:

3. Բուդանև և այլք ընդդեմ Ռուսաստանի (Budayeva and Others v. Russia), գանգատներ թիվ 15339/02, 21166/02, 20058/02, 11673/02 և 15343/02, 2008 թ. մարտի 20:

4. «Շվեյցարիայի Կլիմայական Տարեց Կանանց Միություն» և այլք ընդդեմ Շվեյցարիայի (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland) [Մեծ պալատ], գանգատ թիվ 53600/20, 2024 թ. ապրիլի 9:

5. Լոպես Օստրան ընդդեմ Իսպանիայի (Lopez Ostra v. Spain), գանգատ թիվ 16798/90, 1994 թ. դեկտեմբերի 9, Series A no. 303-C:

6. Ֆադեևան ընդդեմ Ռուսաստանի (Fadeyeva v. Russia), գանգատ թիվ 55723/00, ECHR 2005-IV:

7. Ուրուգվայ գետի վրայի կաղամախու գործարանների գործը (Արգենտինա ընդդեմ Ուրուգվայի) (Pulp Mills on the River Uruguay, Argentina v. Uruguay), Միջազգային արդարադատության դատարանի վճիռ, ICJ Reports 2010, էջ 14:

8. Գերմանիայի Դաշնային սահմանադրական դատարանի 2021 թվականի մարտի 24-ի կլիմայի պաշտպանության վերաբերյալ որոշումը (BVerfG, Beschluss des Ersten Senats, Klimaschutz-Beschluss), 1 BvR 2656/18:

9. Նիդերլանդների Գերագույն դատարանի վճիռը Ուրգենդայի գործով (Hoge Raad der Nederlanden, Urgenda), 2019 թ. դեկտեմբերի 20, ECLI:NL:HR:2019:2006:

10. Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներ ընդդեմ «Քոնսերվեյշն Բեմիք» ընկերության (United States v. Conservation Chemical Co.), 619 F. Supp. 162 (W.D. Mo. 1985):

11. Ամերիկայի Միացյալ Նահանգներ ընդդեմ Մյուրտայի (United States v. Murtha), 697 F. Supp. 89 (D. Conn. 1988):

Գիտական գրականություն

1. Բեկ, Ու. (Beck, U.) Ռիսկերի հասարակությունը՝ ռեալի նոր մոդելնություն (Risk Society: Towards a New Modernity): Լոնդոն. Sage Publications, 1992:

2. Բոյլ, Է. (Boyle, A. E.) Մարդու իրավունքները և շրջակա միջավայրը՝ ո՞ր հետո (Human Rights and the Environment: Where Next?): European Journal of International Law, 23(3), 2012, էջ 613-642:

3. Բոդանսկի, Դ., Բրյուննե, Ժ., Ռաջամանի, Լ. (Bodansky, D., Brunnne, J., & Rajamani, L.) Միջազգային կլիմայի փոփոխության իրավունք (International Climate Change Law): Օքսֆորդ. Oxford University Press, 2017:

4. դը Սադեելեր, Ն. (de Sadeleer, N.) Բնապահպանական սկզբունքները՝ քաղաքական կարգախոսներից մինչև իրավական նորմեր (Environmental Principles: From Political Slogans to Legal Rules), 2-րդ հրատ.: Օքսֆորդ. Oxford University Press, 2020:

5. Ֆիշեր, Է. (Fisher, E.) Ռիսկերի կարգավորումը և վարչական սահմանադրականությունը (Risk Regulation and Administrative Constitutionalism): Օքսֆորդ. Hart Publishing, 2007:

6. Քեմերոն, Ջ., Աբուշար, Ժ. (Cameron, J., & Abouchar, J.) Նախազգուշության սկզբունքը՝ որպես գլոբալ շրջակա միջավայրի պաշտպանության իրավունքի և քաղաքականության հիմնարար սկզբունք (The Precautionary Principle: A Fundamental Principle of Law and Policy for the Protection of the Global Environment): Boston College International and Comparative Law Review, 14(1), 1991, էջ 1-27:

7. Կաչինսկի, Ա. Բ. (Качинский, А. Б.) Ուկրաինայի էկոլոգիական անվտանգությունը՝ բարելավման հեռանկարների համակարգային վերլուծություն (Екологічна безпека України: системний аналіз перспектив покращення): Կիև. Ազգային ռազմավարական հետազոտությունների ինստիտուտ, 2001:

8. Նոքս, Ջ. Հ. (Knox, J. H.) Մարդու իրավունքների և շրջակա միջավայրի շրջանակային սկզբունքները (Framework Principles on Human Rights and the Environment): ՄԱԿ-ի փաստաթուղթ A/HRC/37/59, 2018:

9. Կրամեր, Լ. (Kramer, L.) Եվրոպական միության բնապահպանական իրավունքը (EU Environmental Law), 8-րդ

հրատ.: Լոնդոն. Sweet & Maxwell, 2016:

10. Լարսոն, Մ.-Լ. (Larsson, M.-L.) Բնապահպանական վնասի իրավունքը՝ պատասխանատվություն և հատուցում (The Law of Environmental Damage: Liability and Reparation): Հաագա. Kluwer Law International, 1999:

11. Փերսիվալ, Ռ. Վ. և ուրիշներ (Percival, R. V., et al.) Բնապահպանական կարգավորումը՝ իրավունք, գիտություն և քաղաքականություն (Environmental Regulation: Law, Science, and Policy), 8-րդ հրատ.: Նյու Յորք. Wolters Kluwer, 2018:

12. Ռոքսին, Կ., Գրեկո, Լ. (Roxin, C., & Greco, L.) Քրեական իրավունք՝ ընդհանուր մաս, հատոր I (Strafrecht Allgemeiner Teil, Band I), 5-րդ հրատ.: Մյունխեն. C.H. Beck, 2020:

13. Սենդս, Փ., Փիլ, Ջ. (Sands, P., & Peel, J.) Միջազգային բնապահպանական իրավունքի սկզբունքները (Principles of International Environmental Law), 4-րդ հրատ.: Քեմբրիջ. Cambridge University Press, 2018:

14. Տրաուբորստ, Ա. (Trouwborst, A.) Նախազգուշության սկզբունքի էվոլյուցիան և կարգավիճակը միջազգային իրավունքում (Evolution and Status of the Precautionary Principle in International Law): Հաագա. Kluwer Law International, 2002:

15. Վայս, Է. Բ. (Weiss, E. B.) Արդարությունը ապագա սերունդների նկատմամբ՝ միջազգային իրավունք, ընդհանուր ժառանգություն և միջսերնդային իրավահավասարություն (In Fairness to Future Generations: International Law, Common Patrimony, and Intergenerational Equity): Տոկիո. United Nations University, 1989:

16. Ուինթեր, Գ. և ուրիշներ (Winter, G., et al.) Բնապահպանական պատասխանատվության մասին դիրեկտիվի ազդեցությունը բնապահպանական կարգավորման վրա (The Impact of the Environmental Liability Directive on Environmental Regulation): Review of European, Comparative & International Environmental Law, 17(2), 2008, էջ 163-171:

Карен Туманян

Член Высшего судебного совета

РЕЗЮМЕ

Теоретическое и практическое значение правовой категории «экологическая опасность»

В статье предлагается теоретическая разработка правовой категории «экологическая опасность» (environmental danger) как самостоятельного понятийного инструмента экологического права, предназначенного для запуска механизмов превентивного правового вмешательства. Исследование основано на доктринальном анализе принципов предупреждения (prevention) и предосторожности (precaution), прецедентной практике Европейского суда по правам человека, правовых позициях Международного Суда ООН, а также сравнительно-правовом анализе конституционного законодательства и зарубежной судебной практики.

Автор формулирует определение категории «экологическая опасность», раскрывает ее структурные элементы и проводит разграничение с близкими правовыми понятиями, такими как вред окружающей среде, экологический риск и экологическая угроза. Особое внимание уделяется научному обоснованию новизны предлагаемой категории посредством исследования вопроса о том, использовалась ли аналогичная понятийная конструкция в законодательстве или юридической доктрине других государств.

Обосновывается, что внедрение категории «экологическая опасность» в правовую систему Республики Армения позволит применять правовые механизмы уже на стадии возникновения риска — до наступления необратимого вреда окружающей среде и связанным с ней правам человека, что является необходимым условием эффективной защиты основных прав и свобод, а также реализации конституционных обязанностей государства в сфере охраны окружающей среды.

Ключевые слова: экологическая опасность, экологическое право, принцип предупреждения, принцип предосторожности, позитивные обязательства государства, экологический риск, бремя доказывания, Европейский суд по правам человека, конституционно-правовая защита, превентивное правовое вмешательство, сравнительно-правовой анализ.

Karen Tumanyan

Member of the Supreme Judicial Council

SUMMARY

The theoretical and practical significance of the legal category of “environmental danger”

This article develops the legal category of “environmental danger” as an autonomous conceptual instrument of environmental law designed to trigger preventive legal intervention before environmental harm materializes. The research is based on a doctrinal analysis of the principles of prevention and precaution, the case law of the European Court of Human Rights, the jurisprudence of the International Court of Justice, and a comparative analysis of constitutional law and foreign legal practice.

The author formulates a definition of the legal category of “environmental danger,” identifies its constituent elements, and distinguishes it from related legal concepts, including environmental damage, environmental risk, and environmental threat. Particular attention is devoted to substantiating the scientific novelty of the proposed category by examining whether a comparable conceptual framework has previously been recognised in national legislation or legal scholarship.

The article argues that introducing the legal category of “environmental danger” into the legal system of the Republic of Armenia would enable legal mechanisms to operate at the stage of risk, before irreversible environmental harm occurs. Such an approach constitutes an essential prerequisite for the effective protection of fundamental human rights and the fulfilment of the State’s constitutional obligations in the field of environmental protection.

Key words: environmental danger, environmental law, prevention principle, precautionary principle, positive obligations of the State, environmental risk, burden of proof, European Court of Human Rights, constitutional protection, preventive legal intervention, comparative legal analysis.

Բնագիրը ներկայացվել է 10.07.2026թ.

Ընդունվել է տպագրության 20.07.26թ.